

Antanas Tamošaitis – pirmasis profesionalus tautinio kostiumo kūrėjas

Teresė Jurkuviene

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, LT-18105 Vilnius

El. paštas: terese.jurkuviene@gmail.com

Straipsnio objektas – dailininko Antano Tamošaičio veikla tarpukario Lietuvoje kuriant pirmuosius regioninius lietuvių tautinius kostiumus. Siekiama ištirti istorines šios veiklos aplinkybes ir sąlygas, nustatyti A. Tamošaičio darbo metodus ir įvertinti sukurto kostiumo modelio santykį su autentiškais liaudies drabužiais.

RAKTAŽODŽIAI: Antanas Tamošaitis, tautinis kostiumas, liaudies drabužiai

Nuo XX a. pradžios tautinis kostiumas ir jam būdinga simbolika užėmė svarbią vietą Lietuvos kultūroje, tačiau 3-iojo ir 4-ojo dešimtmečio sandūroje tautinių kostiumų entuziastų fragmentiškos žinios apie liaudies drabužius buvo gana laisvai interpretuojamos, kostiumo pasigaminimas tebuvo mėgėjiškas. Iki 4-ojo dešimtmečio nebūta bent kiek reikšmingesnio šios srities verslo, o besisuvantiems kostiumus trūko pavyzdžių, pripažintų norminiai. Tuometinę liūdną ne tik kostiumų, bet ir visų kitų liaudies meno sričių padėtį apibendrina Antanas Rūkštelė: Lietuvoje neišleista nė vieno spalvoto meno leidinio, Lietuvių dailės draugija nebeveikia, M. K. Čiurlionio muziejus – laikina galerija, neturinti ekspozicijai vietos¹. Be to, didesnę muziejaus rinkinių dalį sudarė kolekcijos, perimtos iš privačių rinkėjų, kaupusių tik atskiras kostiumo dalis – dažniausiai juostas ir prijuostas. Tiesa, nuo 1923 m. muziejus pats pradėjo organizuoti ekspedicijas ir sistemingiau rinkti eksponatus, tačiau, stokojant patalpų ir, matyt, nesant darbuotojų, galinčių užsiimti liaudies drabužių tyrinėjimu bei komplektavimu, šia kryptimi nedirbta². Tik 4-ojo dešimtmečio viduryje pagaliau susiklostė aplinkybės, leidusios, galima sakyti, netgi privertusios, jauną dailininką Antaną Tamošaitį tapti pirmuoju profesionaliu lietuvių tautinio kostiumo kūrėju.

Šio visapusiškai veiklaus žmogaus gyvenimas ir kūryba nušviesta Lijanos Šatavičiūtės knygoje³ bei straipsniuose⁴, tačiau ten jis pristatytas pirmiausia kaip iškilus liaudies meno propaguotojas ir profesionalios tekstilės pradininkas tarpukario Lietuvoje, tik bendriausiais bruožais apžvelgiant jo sukurtą tautinio kostiumo modelį bei jo sklaidą. Irma Šidiškienė, tyrinėjusi tarpukario moterų aprangą kaip tautiškumo raiškos priemonę, Tamošaičio kūrybą apžvelgia tik kaip integralią visų 4-ojo dešimtmečio idėjų bei nuomonių apie kostiumą dalį⁵.

1 Rūkštelė 1931: 577.

2 Pažymėtina, kad M. K. Čiurlionio muziejaus direktoriaus A. Galaunės parašytame solidžiausiame tarpukario leidinyje apie liaudies meną pats silpniausias yra tekstilės skyrius: jis akivaizdžiai paremtas muziejaus, kuris turi beveik vien juostų ir suvalkietiškų prijuosčių kolekcijas, realijomis. Skirsnyje apie juostas atpasakotas senas Jono Basanavičiaus straipsnis (Basanavičius 1910: 2.). Žr. Lietuvių liaudies menas. Kaunas, 1930.

3 Šatavičiūtė 2003.

4 Šatavičiūtė 2001: 81–85; Šatavičiūtė 2003: 30–33.

5 Šidiškienė 1997; Šidiškienė 2004.

Antanas Tamošaitis gimė 1906 m. Šakių apskrities Barzdų kaime. Baigęs penkias gimnazijos klases, šešiolikmetis nutarė toliau mokytis dailės ir 1923 m. vasario 24 d. įstojo į rudenį atidarytos Kauno meno mokyklos Bendrąjį skyrių⁶. Po privalomų trejų metų studijų, išlaikęs egzaminus ir gavęs vidurinės mokyklos mokytojo teises, Tamošaitis tęsė tapybos ir grafikos studijas meno mokyklos Aukštajame skyriuje ir 1929 m. tapo profesionaliu dailininku. Kad užsidirbtų pragyvenimui, nuo 1926 m. mokytojavo. Dėstė vienu metu net keturiose mokyklose: privačioje Stasės Gudonytės-Bizokienės Moterų dailės darbų mokykloje, Lietuvos moterų globos komiteto Amatų mokykloje, Kauno mergaičių mokytojų seminarijoje, „Pavasario“ suaugusiųjų gimnazijoje⁷. Tamošaičio studijų ir kūrybinis kelias buvo labai panašus į kitų jo amžininkų, tačiau iš mokslo draugų ir bendradarbių jis išsiskyrė nepaprastu darbštumu, racionaliu darbų organizavimu ir verslininko nuovoka. Jo kūrybinė ir visuomeninė veikla visada pasižymėjo nuoširdžiu patriotizmu ir optimizmu. Kaip pats gražiai paaiškino senatvėje, už visą savo išsilavinimą, suteiktas galimybes, už parsivežtus iš sodžiaus dirbinius buvo skolingas Lietuvai, todėl visada jautėsi privalęs šią skolą sugrąžinti⁸.

1933 m. Tamošaitis labai sėkmingai vedė. Anastazija Mažeikaitė-Tamošaitienė dalyvavo įgyvendinant daugelį vyro sumanymų, atrodo, dažnai tvarkydavo techninę ir finansinę projekto dalį, palikdama Tamošaičiui laiko kūrybai ir idėjų propagavimui. Anastazijos straipsniuose apie tautinį kostiumą, skelbtuose tarpukario spaudoje, išsakomos tokios pat kaip vyro pažiūros⁹. Jos savarankiški tyrinėjimai ir publikacijos taip pat siejosi su Tamošaičio vykdyta naminių amatų gaivinimo programa¹⁰.

1926–1930 m. Tamošaitis dalyvavo vasaros M. K. Čiurlionio dailės galerijos ekspedicijose, kurių metu dailininkui atsiskleidė realūs liaudies aprangos regioninių

6 Šatavičiūtė 2003: 9–12.

7 A. Tamošaitis juokėsi, kad tuomet išsispausdinęs vizitinę kortelę su įrašytomis keturiomis mokyklomis; į ją pažiūrėję žmonės su humoru pasiteiraudavo, ar čia jau visos mokyklos esančios, ar Kaune dar ir nepaminėtų yra (pokalbis su Antanu Tamošaičiu, 1993 m. birželis).

8 Traukdamiesi nuo artėjančios pakartotinės sovietų okupacijos, dauguma šviesuolių į Vakarų bėgo su kukliais kelionmaišiais, tuo tarpu A. Tamošaitis ir jo ištikimoji bendražygė Anastazija sugebėjo išsigabenti geležinkeliu kelis konteinerius vertingų liaudies dailės dirbinių (ten pat).

9 Tamošaitienė 1937. 49: 1167;

Tamošaitienė 1937. 1: 16;

Tamošaitienė 1939. 2: 107–116;

Tamošaitienė 1939. 5–6: 615–619.

10 Anastazija Tamošaitienė parašė nemažai straipsnių ir išleido leidinių, kuriuose moko atskirų liaudiškos tekstilės technikų, taip pat konkretaus tokių dirbinių pritaikymo tuometiniame kaime ir miesto gyvenime.

Straipsniai: Tamošaitienė 1935. 51–52; Tamošaitienė 1936. 17; Tamošaitienė 1936. 9: 50; Tamošaitienė 1937. 18: 250; Tamošaitienė 1937. 2: 7; Tamošaitienė 1937. 1: 9–10; Tamošaitienė 1937. 23: 357; Tamošaitienė 1937. 5: 5; 7: 5; Tamošaitienė 1938. 29, 30, 33, 35, 36, 38, 40; Tamošaitienė 1938. 24: 296; Tamošaitienė 1939. 26: 407; Tamošaitienė 1939. 1; Tamošaitienė 1939. 11: 165; Tamošaitienė 1939. 12: 636–640; Tamošaitienė 1939. 8–9: 451–455; Tamošaitienė 1939. 47: 854–857.

Knygos: Tamošaitienė 1935; Tamošaitienė 1937b; Tamošaitienė 1937a;

bruožų pavyzdžiai. Ekspedicijų išpūdžių įkvėptas 3-įjį dešimtmetį Tamošaitis parašė *Moters* žurnalui pirmuosius savo straipsnius apie tautinius moterų drabužius.

„Senoviški moterų rūbai Aukštaitijoje“¹¹ (1927 m.) – tai trumpas aukštaičių merginų ir moterų drabužių savitumo apibūdinimas, paremtas muziejui surinktais dirbiniais ir senučių pasakojimais, iliustruotas Juozapotos Gutauskienės iš Skiemonių fotografija (senutė pozavo specialiai apsivilkusi rūbais, kuriais „dar prieš 30 metų eidavo į bažnyčią“; 1 pav.).

Kitas, bendresnio pobūdžio, rašinys „Tautiški rūbai“¹² (1928 m.) buvo sudėtingesnis ir prieštaringesnis. Jis parašytas Lietuvos katalikų moterų draugijos kongreso išvakarėse. Kai kurios dalyvės ruošėsi vilkėti tautiška, taip pat planuota kostiumų paroda, todėl, matyt, kreiptasi į žinovą patarimo. Tamošaičio straipsnis, tiesą sakant, rodo, kad konkretnių praktinių patarimų duoti jis dar negalėjo. Dailininkas apsiribojo bendrais pasvarstymais apie kiekvienos tautos drabužių savitumą, perspėjo dėl plintančių, tačiau peiktinų trijų vėliavos spalvų tautinių drabužių. Turbūt atsiliepdamas į tuo metu aktualius „Birutės kostiumo“ svarstymus, Tamošaitis šiame straipsnyje pasiūlė Birutę rengti žemaitiškais kaimo drabužiais. (Suprasti tokį naivumą galima prisiminti, kad 3-įjį ir 4-ąjį dešimtmetį Lietuvoje tebebuvo paplitusi nuomonė, esą labai senų laikų drabužiai nepakitę išliko iki pat XIX a. vidurio¹³.)

1930 m. Tamošaičiui, sudominusiam Žemės ūkio rūmų vadovybę įtaigia paskaita apie liaudies meno vertę ir perspektyvas modernėjančiame kaime, buvo pasiūlyta vadovauti naujai steigiamam Namų pramonės skyriui. Šias pareigas Tamošaitis ėjo iki pat rūmų veiklą nutraukusios sovietinės okupacijos.

Kadangi mus labiausiai domina Tamošaičio, kaip tautinio kostiumo kūrėjo, vaidmuo, susitelksime tik ties šia tema, paliesdami kitą jo veiklą Žemės ūkio rūmuose tik tiek, kiek ji siejosi su tautinio kostiumo reikalais.

1 pav. Juozapota Gutauskienė. A. Tamošaičio nuotr. (*Motėris*. 1927. 10: 138)

¹¹ Tamošaitis 1927. 10: 137–138.

¹² Tamošaitis 1928. 3: 37–38.

¹³ Pvz., Antanas Vienuolis savo romane *Kryžkelės* kunigaikštienę Birutę vaizduoja vilkinčią žičkiniais ornamentais puoštais drabužiais ir su gintaro vėrinium.

Steigdami Namų pramonės skyrių, Žemės ūkio rūmai siekė atgaivinti kaimo amatus, pritaikant juos naujojo laikmečio sąlygoms. Organizacijos tikslai buvo visų pirma ekonominiai: pakelti kaime gyvenančių amatininkų darbo našumą, išmokyti juos gaminti paklausius dirbinius, surasti jiems rinkas. Atrinkti perspektyvius amatus ir dirbinius, sudaryti konkrečią jų atgaivinimo programą buvo pavesta Tamošaičiui, taip pat jam buvo leista pasirinkti, kokios srities instruktoriumi (greta vedėjo pareigų) pats norėtų būti. Tamošaitis pasirinko audimą.

Žemės ūkio rūmai paskyrė pusę metų pasirengti naujam darbui ir apmokėjo su tuo susijusias išlaidas. Tamošaitis pirmiausia pats išmoko audimo pagrindų. Svarbiausia, anot jo, buvo susirinkti specialią literatūrą (tokios būta tik užsienyje, todėl pagelbėjęs pažįstamas vokietis) ir nuosekliai išstudijuoti siūlų perpynimo būdus, kurie buvo naudoti tradiciniams kaimo audiniams Lietuvoje¹⁴. Tada jis dar kartą leidosi kelionėn po Lietuvą, tikslindamas jau žinomą liūdną diagnozę: viena vertus, audimas nyksta, nes tradiciniai audiniai nebenaudojami kaime, kita vertus – esami audimo įrankiai nėra tinkami verslui plėtoti, kaimiško audimo technologija nenaši, o patys audiniai komerciškai nepatrauklūs. Tamošaitis taip pat susipažino su Latvijos, Estijos, Suomijos namų pramonės veikla. Kaip pats pasakojo, per keletą kiekvienoje šalyje praleistų dienų spėjęs pamatyti maždaug visą sistemą: taikomąsias dailės ir amatų mokyklas, kooperatyvų gaminius ir parduotuves, patobulintus darbo įrankius; pasidomėjęs modernių naminių gaminių asortimentu ir gavęs audinių pavyzdžių.

Darbą Žemės ūkio rūmuose Tamošaitis pradėjo 1931 m. rudenį, surengęs dvejų mėnesių trukmės audimo kursą, į kuriuos buvo pakviesta 20 gerų audėjų, atrinktų apskrityse. Tuose pirmuosiuose kursuose su patyrusiomis audėjomis buvo išbandyta Tamošaičio suplanuota mokymo sistema. Vienas tradicinio audimo sunkumų buvo tas, kad kaime sudėtingesnio pynimo audeklai austi naudojant labai painų ir sudėtingą pakojų parišimą, kurį buvo sunku įsiminti, ir netaikytos paprastesnės technologijos¹⁵. Todėl audimas buvo nespirtus, o nauji raštai nelengvai sudarinėjami. Pasimokiusios siūlų perpynimo teorinių pagrindų, išmokusios „skaityti“ projektą ir pačios popieriuje suprojektuoti audeklą, audėjos galėjo austi racionalesniu būdu. Tolesnis žingsnis buvo mokymasis austi patobulintomis, našesnėmis rankinėmis staklėmis ir įsisavinimas tokių audimo būdų, žaliavų bei raštų, kuriuos instruktorius laikė perspektyviais. Mokslai sukviestųjų audėjų buvo pripažinti labai naudingais. Vėlesni audimo kursai ne tik vieni po kitų buvo rengiami Kaune, bet ir organizuoti įvairiose Lietuvos apskrityse,

¹⁴ *Liudies kultūra* 1994: 43.

¹⁵ Dažnas neracionalus audimo raštų sudarymo būdas greičiausiai buvo susijęs su tuo, kad daugianyčių audinių kaimo moterys mokėsi iš profesionalių keliaujančių amatininkų (vad. „atkočių“), kurie buvo įvaldę gerokai sudėtingesnę audimo techniką negu ta, kurios būtų visai užtekę kaimo poreikiams. Kaimo audinių, siuvinių ir rankdarbių technologijose pasitaiko ir kitų atvejų, kai dirbinyje gaminamas ne pačiu racionaliausiu būdu: dažniausiai tai reiškia, kad technologija perimta fragmentiškai, be „abėcėlės“. Apie „atkočių“ vaidmenį kaime užsimena ir A. Tamošaitis (ten pat: 44).

kad kuo daugiau moterų galėtų mokytis arčiau namų. Kursai turėjo teorinę ir praktinę dalį. Paprastai į juos moterys ateidavo jau mokėdamos tradicinio audimo – taigi mokslai daugiau priminė perkvalifikavimą.

Žemės ūkio rūmų kursuose pagal Tamošaičio programas 1931–1938 m. buvo parengtos 1789 audėjos¹⁶, o per likusius metus iki karo – mažiausiai dar keli šimtai. Ne visos iš jų vėliau intensyviai uždarbiavo, tačiau būtent šių moterų darbu rėmėsi visas naminės tekstilės verslas, plėtotas nuo 4-ojo dešimtmečio pradžios iki pat XX a. pabaigos. Tik turint tinklą amatininkų, sugebančių dirbti pagal projektus, tapo įmanoma planuoti ir organizuoti austos produkcijos realizavimą. Baigusios kursus audėjos galėjo lengvatinėmis sąlygomis įsigyti patobulintas stakles, o tinkamus verpalus nusipirkti ir savo dirbinius realizuoti per „Marginių“ kooperatinę bendrovę, įsteigtą 1930 metais.

Masinis audėjų apmokymas kursuose neabejotinai buvo didžiulis Tamošaičio nuopelnas. Jo dėka liaudiškas tekstilės amatas ne tik buvo išsaugotas, bet ir pavers-tas gyvybingu, pritaikytu naujoms sąlygoms. Tiesa, kursai gana sparčiai niveliavo regionų skirtumus, platindami vieno pavyzdžio įrankius, standartinius gaminius ir vieno stiliaus dekorą. Tačiau pagrindinė Namų pramonės skyriaus užduotis buvo paruošti audėjas ne taip ir ne tam, kad šios galėtų pratęsti savitas gimtųjų apylinkių tradicijas, bet tam, kad įsisavintų reikalingą techniką bei stiliaus pavyzdžių rinkinį¹⁷, kurį panaudodamos galėtų užsidirbti pragyvenimui.

Audimo, vėliau ir kitų sričių kursuose suformuota nauja kaimo amatų kryptis buvo propaguojama straipsniuose, kurių didelę dalį parašė pats Tamošaitis¹⁸, o daugelį kitų – ištikimoji Anastazija (žr. išnašą Nr. 10). Straipsnių ir spaudinių, kuriuose jie publikuoti, įvairovė rodo, kad atgimstančių amatų produkcija siekta sudominti visus gyventojų sluoksnius – nuo ūkininkų iki Kauno aukštuomenės¹⁹, kiekvienai skirtingai rinkai atrandant savitą pasiūlą. Dar didesnę poveikį tiek patiems amatininkams, tiek visiems potencialiems jų produkcijos vartotojams darė 4-ąjį dešimtmetį Žemės ūkio rūmų išleistuose *Sodžiaus meno* albumuose pirmą kartą gausiai publikuoti liaudies dailės dirbiniai kartu su praktiniais jų gamybos patarimais ir puošybos pavyzdžiais (pirmieji tomai pasirodė 1931–1934 m.)²⁰. Tamošaitis visus šiuos albumus sudarė (išskyrus trečiąją knygą – jos sudarytojas buvo P. Galaunė) ir redagavo.

16 Jankūnaitė 1938 (3-ias viršelis).

17 *Naujoji Romuva* 1933. 106: 117. Straipsnyje rašoma: „Audimas sumanaus organizatoriaus A. Tamošaičio pastangomis nužengęs didelį šuolį nuo liaudies audinių tiek savo paskyrimu, tiek gamybos technikomis, raštais ir spalvomis, vis dėlto yra tąsa mūsų liaudies meno“.

18 Tamošaitis 1932. 5: 85–86; Tamošaitis 1932. 12: 367–368; Tamošaitis 1933. 7: 108; Tamošaitis 1933. 8: 129; Tamošaitis 1935 balandžio 15 d.; Tamošaitis Mūsų kraštas spalio 9 d.; Tamošaitis 1937. 4–5: 114–116.

19 *Naujoji Romuva* 1933. 106: 117. Rašoma, kad „Liaudies raštais dabinti kilimai, kilimėliai, takai, užuolaidos, baldams apmušalai – tai vis praktiški audiniai, reikalingi kiekvienos šviesesnės šeimos butui“.

20 *Sodžiaus menas*. Kn. 1: *Rinktiniai audiniai* 1931; *Sodžiaus menas*. Kn. 2: *Prijuostės ir žičkų rinkiniai* 1931; *Sodžiaus menas*. Kn. 3: *Liaudies meno dirbinių raštai* 1931; *Sodžiaus menas*. Kn. 4: *Juostos* 1932; *Sodžiaus menas*. Kn. 5: *Mezgimo-nėrimo raštai* 1933; *Sodžiaus menas*. Kn. 6: *Senovės rankdarbių raštai* 1934.

2 pav. Žemės ūkio rūmų senovinių drabužių rinkiniai (*Moteris*. 1938. 3: 39)

Pirmosios šešios *Sodžiaus meno* knygos viena paskui kitą išėjo labai greitai – per trejus metus. Toliau, 1934 m., buvo planuota leisti „Tautinius drabužius“. Kaip pasakoję Tamošaitis, tada ir iškilęs klausimas: o kur originalai? Originalų, tai yra sukomplektuotų kostiumų, Lietuvoje nebuvo. Labai miglota tebebuvo net pati regioninių kostiumų samprata. Galima spėti, kad 1934 m. *Gimtajame krašte* pasirodęs Kazio Šimonio straipsnis „Lietuvių tautinių rūbų ir jų rinkimo

bei aprašymo reikalu“²¹ buvo paskatintas kalbų apie tautiniams kostiumams skirto leidinio sunkumus.

Ruošdamasis knygos apie tautinius kostiumus leidybai, Tamošaitis 1934 m. nematė kitos išeities – tik susidaryti savus autentiškų kaimo drabužių rinkinius. Remdamasis savo ankstesnių ekspedicijų patirtimi ir surinktomis žiniomis, jis skubiai savu automobiliu pasileido į keliones po Lietuvą. Drabužių pririnko labai daug. Rinko tikslingai, galvodamas apie komplektą, t. y. visas reikalingas dalis turinčių kostiumų, sudarymą. Pavyko suformuoti apie 50 komplektų²², priklausančių įvairiems regionams. Nors maždaug toks Žemės ūkio rūmuose sukaupytų autentiškų „drabužių rinkinių“ skaičius buvo minimas nuo 1935 m., ir nuo to laiko buvo galima šiuos drabužius pamatyti ŽŪR²³ (2 pav.), tačiau nekantriai visuomenės laukti *Sodžiaus meno* VIII–IX tomai *Lietuvių moterų tautiniai drabužiai* buvo išleisti tik 1939 metais.

Laikotarpiu tarp surinktos autentiškų drabužių kolekcijos ir knygos išleidimo periodikoje pasirodė daug Tamošaičio straipsnių bendraisiais tautinio kostiumo klausimais, taip pat apie atskirų Lietuvos regionų moterų ir merginų kostiumus. Iš jų matyti, kaip buvo formuojama ir tikslinama Tamošaičio regioninių tautinių kostiumų koncepcija.

1934 m. *Lietuvos aide* informuojama, kad Žemės ūkio rūmų siūstas Tamošaitis jau yra apvažiavęs Trakų ir Šakių apskritis ir ten planingai rinkęs tautinius rūbus, o nuo rugsėjo mėnesio apie pusę metų rūbai bus renkami likusiose apskrityse. Abiejose apvažiuotose apskrityse surasti dirbiniai „nemažai tarp savęs skiriasi“. Iš viso surinkta apie 130 „rūbų arba jų dalių“, rasta net „12-to amžiaus prijuosčių“. „Iš visų rastųjų eks-

21 Šimonis 1934: 131–136.

22 Šis skaičius nuolat minimas 4-ojo dešimtmečio spaudoje. Jį A. Tamošaitis nurodė ir 1993 m. pokalbyje (*Liaudies kultūra* 1994: 44).

23 Nuotrauka „Merginos mūsų tautiškais, įvairių apylinkių rūbais“ su priedais: „Žemės ūkio Rūmuose yra didelis tautiškų rūbų rinkinys, čia jo dalį ir matome. Diena iš dienos rengiamasi šių rūbų pavyzdžius iškelti viešumon tam tikra knyga, bet jos vis dar nesulaukiame. O jubiliejiniais metais kiekvienai rūpi įsigyti tikrus tautiškus rūbus, nes „falšyvi“ jau nusibodo“ (*Moteris* 1938. 3: 39).

ponatų bus išvedami senoviškų tautiškų rūbų tipai ir jiems pavaizduoti bus išleista speciali „Sodžiaus meno“ knyga. Manoma, kad moterų skirtingo rūbų tipo viso galėsia susidaryti apie 10, o vyrų – apie 5²⁴.

1935 m. *Lietuvos aide* Tamošaitis rašė, kad ŽŪR „dar šiais metais“ planuoja išleisti naują *Sodžiaus meno* knygą, „skirtą etnografiškiems rūbams“²⁵. Sakėsi turįs savo rinkiniuose „po keliolika komplektų aukštaičių, žemaičių ir suvalkiečių rūbų, siekiančių XVI amžių“. Straipsnyje taip pat kalbama apie tai, kad dabartiniu metu vilkimi tautiniai kostiumai turį daug trūkumų arba esą ir visai nepanašūs į „tikruosius etnografiškus“. Įdomu, kad vis dar bandoma aptarti priimtinesnę „Birutės kostiumo“ versiją²⁶ ir sutinkama, kad nūdienėms moterims labiau tiktų ne tiksli senųjų drabužių kopija, bet su išmanymu stilizuotas kostiumas²⁷.

1936 m. *Mūsų krašto* dviejuose numeriuose²⁸ Tamošaitis pateikė aukštaičių, žemaičių, dzūkių, kapsių bei zanavykių kostiumų aprašymus ir datavo jau atsargiau: tai esą maždaug XVIII–XIX a. drabužiai. Buvo rašoma, kad Žemės ūkio rūmuose per trejus pastaruosius metus yra surinkta apie 50 „senoviškiausių lietuvių moterų apsirengimų“, ir šiuo metu rengiamas spalvotas leidinys. Antrasis straipsnis iliustruotas moterų, vilkinčių kapsės ir žemaitės kostiumus (matyt, iš ŽŪR rinkinių), nuotraukomis ir grupine dzūkių senučių su autentiškais kykais fotografija iš 1928 m. vykusio Lietuvos katalikų moterų kongreso.

1937 m. *Jaunojoje kartoje* paskelbta serija straipsnių, kurių kiekvienas buvo skirtas vienos etnografinės srities moterų ir merginų tautiniam kostiumui²⁹. Pateikti aukštaičių, žemaičių, dzūkių, kapsių ir Trakų apylinkės tautiniai drabužiai (3 pav.).

3 pav. „Trakų apylinkės moteris“. A. Tamošaičio piešinys (*Jaunasis ūkininkas*. 1938. 7: 103)

²⁴ *Lietuvos aidas* 1934, rugsėjo 30.

²⁵ Tamošaitis 1935. 45: 6.

²⁶ Anot A. Tamošaičio, istorija tyli, ar Birutė rengėsi kaip didikė, ar kaip valstietė, tačiau jis pats manytų, kad Birutę reikėtų vaizduoti pačiais gražiausiais ir seniausiais lietuvių etnografiniais rūbais (ten pat).

²⁷ „Visai suprantama, kad iš ponių ir panelių dabar negalima reikalauti apsirengti būtinai prisilaikant iki pat smulkmenų anų laikų tautiškais rūbais. Galima savaip keisti ir stilizuoti. Tačiau stilizuojant negalima keisti tiek, kad jie visai nustotų etnografinių savybių, ypač reikia tas savybes pabrėžti, charakterizuoti“.

²⁸ Tamošaitis 1936. 38: 5; Tamošaitis 1936. 39: 5.

²⁹ Tamošaitis 1937. 6: 112–113; Tamošaitis 1937. 7: 129; Tamošaitis 1937. 8; Tamošaitis 1937. 9: 174; Tamošaitis 1937. 10: 194;

4 pav. „Klaipėdietė tautiškais drabužiais“. A. Tamošaičio piešinys (*Jaunasis ūkininkas*. 11: 164)

1938 m. dar išsamesnių straipsnių serija buvo publikuota *Jaunajame ūkininke*³⁰. Pirmasis straipsnis „Lietuvių tautiniai drabužiai“ aptaria bendruosius lietuvių moterų tautinių drabužių bruožus ir jų atkūrimo problemas. Jo turinys turi daug bendro su būsimos knygos pratarne ir įvadiniais straipsniais. Jame, priešingai negu 1935 m. rašinyje, abejojama stilizacijos reikalingumu³¹. Kiti straipsniai skirti atskirų regionų arba smulkesnių teritorinių darinių, apylinkių, drabužiams: aukštaičių, Biržų apylinkės, Trakų apylinkės, žemaičių mergaičių, žemaičių moterų, dzūkių, kapsių, zanavykių, Klaipėdos krašto (4 pav.).

Pamečiui publikuotų straipsnių seka rodo, kaip vystėsi ir kito pradinis leidinio planas, pvz., labai greitai atsisakyta minties rekonstruoti vyrų kostiumus. Palaiptiesiems dešimt planuotų moteriškų regioninių „rūbų tipų“ perskirstyti į septynis. Matyt, kad iš karto nusistovėjo aiškūs visuotiniai Lietuvoje vartoti aukštaičių bei žemaičių apibūdinimai ir paties Tamošaičio pasiūlyta suvalkiečių, toliau skirstomų į

zanavykus, kapsius ir dzūkus, schema. Tačiau, atrodo, tik apie 1938 m. išsikristalizavo Klaipėdos krašto drabužių tipas (A. Tamošaitienės straipsnyje, lyg ir pratęsiančiame vyro publikuotą *Jaunojoje kartoje* seriją, dar vartojamas dvigubas, Klaipėdos krašto ir Rytprūsijų, vardas³²). Būsimieji Vilniaus krašto drabužiai 1934–1938 m. vadinami Trakų apylinkės drabužiais (patys Trakai taip pat buvo nepasiekiami, likę okupuotoje zonoje).

Jaunojo ūkininko straipsniai iliustruoti Tamošaičio piešiniais. Moterų figūrėlių eskizuose jau galima atpažinti kai kurias būsimos knygos spalvotas iliustracijas. Ne mažiau informatyvūs straipsnius iliustruojantys audinių piešiniai – tai darbai parengti

30 Tamošaitis 1938. 2: 20–21; Tamošaitis 1938. 3: 37–38; Tamošaitis 1938. 4: 59; Tamošaitis 1938. 7: 103; Tamošaitis 1938. 5: 68; Tamošaitis 1938. 6; Tamošaitis 1938. 8: 116; Tamošaitis 1938. 9: 135; Tamošaitis 1938. 10: 140; Tamošaitis 1938. 11: 164.

31 Tamošaitis 1938. 2: 20. Rašoma: „Nustatant lietuvių tautiškus darbužius svarbu jų tikslumas ir ir tikrumas, t. y., pavaizdavimas visai tokių, kokiais anuomet tikrai dėvėta. <...> Dėvint tautiškus drabužius kasdieniniam gyvenime galima vieno kito mums nepatinkamo drabužio nesisiūdinti arba jį šiek tiek pakeisti, perdirbti, bet reikia atsiminti, kad tautiško drabužio perdirbimas ir pritaikymas šio laiko kitų drabužių madai, kartais taip pagadinama, kad visiškai pranyksta tautiško drabužių būdingiausi bruožai [išryškinta A. Tamošaičio – T. J.]. Prisižūrėjus mūsų kaimyninių ir artimų tautų, kaip: Latvių, Estų, Švedų ir kit., pamatysime, kad anų tautų žmonės siūdamiesi dabartiniams laikams tautiškus drabužius visiškai tiksliai kopijuoja istoriškus, t. y., nei kiek jų nekeisdami. <...> ... reikėtų kovoti su išlepusių ponių sklaidžiamais gaudais ir tautiško sodžiaus meno niekinimu“.

32 Tamošaitienė 1938. 46: 935–936.

projektai, liudijantys, kad lygiagrečiai su rengiama publikacija buvo planuojama ir vykdoma regioninių kostiumų gamyba.

Ir iš tiesų jau 1937 ir 1938 metais, dar prieš knygai pasirodant, Tamošaitis, skaitydamas tuo metu labai populiaris paskaitas apie tautinį kostiumą „Birutės“ draugijos skyriuose, ne tik jas iliustravo, rodydamas pagamintus pagal naująjį modelį tautinius kostiumus, bet ir juos parduodavo³³. A. Tamošaitienė savo išaustus kostiumus sėkmingai (laimėjo apdovanojimų) demonstravo 1937 m. Paryžiaus pasaulinėje parodoje, o 1938 m. – Berlyno tarptautinėje amatų parodoje.

*Lietuvių moterų tautiniai drabužiai*³⁴ pagaliau buvo išleisti 1939 metais. Nors iš kelių ankstesniųjų metų spaudos atsiliepimų galima susidaryti įspūdį, kad knygą išleisti ilgai delsta, iš tiesų reikėtų kalbėti apie tiesiog neįtikėtiną tokio leidinio parengimo greitį. Atliktų darbų apimtimi ir sudėtingumu šie VIII–IX *Sodžiaus meno* tomai neprilygsta bet kuriam ankstesniajam. Autorius ne tik pats surinko didesnę dalį autentiškų drabužių, bet ir juos ištyrė, susistemino, sukomplektavo (5 pav.). Jis nustatė regionų, pagal kuriuos sisteminami liaudies drabužiai, skaičių ir ribas, patikslino tipiško moters kostiumo sudėtį, išskyrė svarbiausius kiekvieno regiono drabužių bruožus. Apie visus šiuos dalykus iki Tamošaičio buvo rašyta nedaug, labai fragmentiškai, kartais prieštaringai, dažnai netiksliai arba miglotai. *Sodžiaus meno* leidinys buvo pirmasis, kuriame pateikta gausi vaizdinė medžiaga. Kiekviena aprašoma kostiumo dalis buvo iliustruota juodai baltomis atskirų dirbinių ir jų detalių fotografijomis, kiekvieno regiono apranga – keliolika tautiniais kostiumais vilkinčių pilnafigūrių ir pusiaufigūrių moterų nuotraukų (6 pav.). Albumą puošė ir kostiumų spalvinius derinius perteikė 32 įklijos su Tamošaičio akvarelėmis, vaizduojančiomis įvairių apylinkių moteris ir merginas.

Knyga pirmą kartą pateikė nuoseklų, visą Lietuvą apimančią regioninių kostiumų vaizdą. Tiesa, regionų ir netgi atskirų vietovių kostiumai kai kurių autorių buvo nustatyti bei aprašyti ir anksčiau, tačiau dažniausiai tai būdavo grynai etnografinio pobūdžio informacija, liečianti nedidelę konkrečią apylinkę. Paprastai tokiems bandymams trūkdavo tikslumo, išbaigtumo ir informacijos apibendrinimo, būtino

5 pav. „Trakų apylinkės moteris“ (*Lietuvių moterų tautiniai drabužiai* 1939)

³³ Kardas 1937. 6: 148; Kardas 1938. 5: 131; Kardas 1938. 7: 178; Kardas 1938. 9: 227.

³⁴ *Sodžiaus menas*. Kn. 8–9: *Lietuvių moterų tautiniai drabužiai* 1939.

6 pav. Zanavykė mergina (*Lietuvių moterų tautiniai drabužiai* 1939: 70)

norint atkurti kostiumą. Kaip nurodo Tamošaitis skyriuje „Tautinių drabužių tyrimo šaltiniai“ (ir pastebima analizuojant jo kostiumų projektus), jis naudojo daugelį ankstesnių tekstų ir iliustracijų, tačiau, gaila, konkrečiai jų savo knygoje nenurodė (išskyrus publikuotus du E. Gizevijaus ir vieną Pretorijaus piešinį). Visų regionų kostiumų sugretinimas viename leidinyje pagaliau leido išryškinti kiekvieno regiono būdingiausias savybes ir atskirti jas nuo kitų. Tamošaičio knyga pateikė pirmą profesionaliai iki detalių suprojektuotą tautinio kostiumo modelį, pagrįstą teoriškai ir parengtą gamybai.

Regioninių kostiumų rekonstravimas Lietuvoje turėjo savų problemų. Reikėtų pabrėžti, kad visuomenė tikėjosi, o Tamošaitis buvo užsibrėžęs pateikti būtent **visiškai sukomplektuotus kostiumus**, kurie atspindėtų

kiekvieno regiono savitą madą. Abejonių nekeltantis pilnas išėginių drabužių komplektas turėjo būti ne tik surinktas toje pačioje vietovėje, bet dar ir būti tipiškas tai vietai ir laikui. Idealiu atveju tai būtų, pavyzdžiui, vieno asmens vilkėtas pilnas vestuvinių drabužių komplektas (kaip tik tokie kostiumai XIX a. buvo kolekcininkų ir muziejų surinkti daugelyje Europos šalių). Surasti tokius neišardytus komplektus, praėjus mažiausiai 40–50 metų nuo tada, kai jais vilkėta, buvo mažai tikėtina, ir, iš visko sprendžiant, tarp minėtų penkiasdešimties „drabužių rinkinių“ tokių būta nedaug. Todėl Tamošaičiui iškilo sunkus uždavinys sudaryti kostiumus iš surinktų atskirų drabužių remiantis drabužių savininkų, o dažnai – tik jų pavaldėtojų apklausomis ir kitais mažiau patikimais šaltiniais.

Kol tradiciniai kostiumai dar visuotinai vilkimi, jų tipiškumas būna akivaizdus, tačiau pavienio išlikusio, taip pat ir taikant mišrų metodą rekonstruoto drabužių komplekto tikslumas, o dar labiau jo tipiškumas gali kelti pagrįstų abejonių. Tipiško istorinės aprangos komplekto atkūrimas remiantis įvairiarūšė fragmentiška informacija yra mokslinis darbas, kuriam reikia istoriko, etnologo ir dailėtyrininko išsilavinimo (šiose srityse Tamošaitis laikytinas mėgėju) ir kur kas daugiau laiko, negu jis galėjo tam skirti. Be to, mokslinis sąžiningumas kartais verčia tyrėjus pripažinti, jog kai kurių vietovių kostiumams atkurti trūksta duomenų – Tamošaitis to daryti, atrodo, nebuvo linkęs. Turėdamas savo žinioje didelį parengtų audėjų būrį, jis galėjo užpildyti žiojinčias rinkinių spragas naujais dirbiniais. Pastarieji galėjo būti tikslios

autentiškų prastai išlikusių dirbinių kopijos, tačiau galėjo būti ir sukurti pagal rekonstrukcijos autoriaus nebūtinai teisingą įsivaizdavimą. Šiandien galima tvirtinti, kad antrasis atvejis buvo gana dažnas.

Tamošaitis pristatė savo sudarytus kostiumus labai kategoriškai teigdamas jų „teisingumą“³⁵, neprimindamas jokių pastabų, abejonių ar paaiškinimų dėl nevienodai gerai išlikusių ir nevienodai ištirtų atskirų vietovių drabužių komplektų. Leidžiant grynai praktinės paskirties leidinį, toks pateikimas galbūt buvo savaip išmintingas po kelis dešimtmečius trukusių ir jau įkyrėjusių neprofesionalių ginčų apie vienos ar kitos kostiumų dalies „teisingumą“. Visiškai tikėtina, kad jis neketino stilizuoti kostiumų. (Jis galėjo pasirinkti rekonstrukcijų pobūdį; šiuo požiūriu šviesuomenė buvo pasidalijusi į dvi stovyklas, o ir pats dailininkas apsisprendė ne iš karto.) Savo atliktų korekcijų stilizavimu jis pats nepripažino. Kitas klausimas, ar pats Tamošaitis buvo tvirtai įsitikinęs visų savo rekonstrukcijų tikslumu? Galima įtarti, kad ne. Netiesiogiai tą rodytų knygoje pateiktų drabužių metrikų nebuvimas³⁶. Skirtumas tarp autentiško senovinio dirbinio ir naujai padaryto (šiuo atveju nelabai svarbu, kiek tiksliai rekonstruoto), atrodo, buvo sąmoningai užmaskuotas, nepažymint to iliustracijų pavadinimuose.

Dauguma Tamošaičio sudarytų kostiumų netikslumų ir klaidų, netgi labiausiai „kūrybiškų“ Vilniaus krašto kostiumų, atsikleidė tik vėliau, gerokai po Antrojo pasaulinio karo, ženkliai pasipildžius Lietuvos muziejų rinkiniams ir prasidėjus moksliniams liaudies drabužių tyrimams, kurių, tiesą sakant, iš Tamošaičio nebuvo galima ir reikalauti. Dar prieškariniu K. Meko parašytoje leidinio recenzijoje teisingai pastebėta, kad Lietuvoje, kaip niekur kitur pasaulyje, tautinių kostiumų reikalais nesirūpina tie, kurie privalėtų, tai yra valstybiniai muziejai, kuriuose drabužiai turėtų būti tyrinėjami. Tuo tarpu kostiumus atkuria ūkiu besirūpinanti, amatų ugdymu užsiimanti organizacija³⁷. Kaip ten bebūtų, 4-ojo dešimtmečio pabaigoje Lietuvoje nebuvo specialisto, prilygstančio Tamošaičiui žiniomis apie autentiškus liaudies drabužius, taigi publikuotų drabužių istoriškumo klausimas kurį laiką neiškilo.

Tačiau kitą klausimą, tai yra drabužių tipiško, kitaip tariant, diskutuotinių jų atrankos principų, savo knygos ir straipsnių tekstuose iškėlė pats Tamošaitis. Kai muose randamus drabužius jis rūšiavo, atmesdamas tuos, kurie, jo nuomone, buvo „svetimybės“³⁸. Esą į kaimo kostiumus buvo patekę kai kurie iš kitų šalių nusižiūrėti,

35 Pratartryje rašoma: „Jokių pakeitimų, stilizavimų, perdirbimų nedaryta. Tokiais maždaug drabužiais XVII, XVIII, ir XIX amžiais buvo dėvima Lietuvoje“ (ten pat: 6).

36 Mekas 1938: 819.

37 Ten pat: 818.

38 Plačiausiai ši pozicija išdėstyta: Tamošaitis 1938. 2: 20. „Tiriant mūsų senoviškus tautiškus drabužius pasitaiko tarp jų surasti ir labai daug svetimybių, kitų tautų mados įtakos, lygiai kaip ir kalboje – barbarizmų. Net ir mūsų sodžiuose, margose skryniose tarp senų kraičių randasi viena kita drabužio dalis latviška, rusiška ar lenkiška. Visas svetimybės mes be jokio pasigailėjimo šaliname, palikdami grynai tautiškus drabužius. Ne visai prie mūsų tautinių drabužių stiliaus visoki senoviški pirkti šilkiniai ir kitų šalių fabrikuose austi su auksu ar sidabru įvairūs audeklai. Patys gražiausi ir tautiškiausi tai tie, kurių gijos namie verptos, ir audeklai pačių sodžiaus mergaičių ir moterų margais raštais austi.“

7 pav. Marškinių perpetės raštas (*Jaunoji karta*
1938. 46: 935)

8 pav. Prijuostės raštai (*Jaunasis ūkininkas*.
1938. 11: 164)

minio audeklo paprastai būdavo kasdienės ir nedailios. Daugybė XIX a. fabrikinės galanterijos dirbinių naudota galvos papuošalams ir kitų drabužių apdailai. Fabrikinė tekstilė Tamošaičio akimis buvo dvigubai ydinga: ne tik ne rankų darbo, bet dar dažnai tokia pat arba panaši į naudotą kitų tautų.

todėl šalintini drabužiai (pastarųjų jis niekaip nekonkretizavo; galima tik spėti, kad tokiems priskyrė, pvz., įvairius moteriškus švarkelius ir vėlyvesnio stiliaus, XIX–XX a. sandūros, drabužius, nes savo projektuose jų nenaudojo). Svetimybės taip pat buvo priskirti kaime naudoti gatavi fabrikiniai dirbiniai (pvz., šilkinės ir vilnonės skaros) ir kai kurie, nors ir pačių moterų, bet iš pirktos žaliavos pasisiūti drabužiai: aksominės, šilkinės, damaskinės liemenės, kykai ir kt. (Šiuo klausimu autorius nebuvo visai nuoseklus, nes, pavyzdžiui, neatmetė galvos papuošalų iš pirkėtų galionų, koralo, sidabro, stiklo karolių, dirbinių iš biserio.) Tokia Tamošaičio nuomonė rėmėsi tiesmukai taikytu liaudies meno kūrinių apibrėžimu, pagal kurį būtini jo požymiai yra vietinė žaliava, namų darbas, ypatinga nacionalinė forma, raštas ir spalvos³⁹ (7–9 pav.).

Panašių tautinio kostiumo „iš vietinių žaliavų ir namų darbo“ pavyzdžių būta ir kitose šalyse. Turbūt ryškiausias judėjimas, sukūręs ilgai išlikusį kostiumo tipą, buvo įsisiūbavęs 3–4-ąjį dešimtmetį Norvegijoje⁴⁰, tačiau ten jis buvo susijęs su bandymais įvesti šiuolaikinių drabužių nacionalinę madą. Be to, šis principas buvo taikytas stilizuotam kostiumui. Griežtai pritaikęs „vietinės namų darbo medžiagos“ kriterijus rekonstruojamam „etnografiškam“ (t. y. autentiškam) kostiumui, Tamošaitis susidūrė su nemažais praktiniais sunkumais. Pavyzdžiui, išskyrus Žemaitiją, visuose regionuose vyravo moterų liemenės iš brangių fabrikinų audinių, o siūtos iš na-

39 *Sodžiaus menas*. Kn. 8–9: *Lietuvių moterų tautiniai drabužiai* 1939: 8.

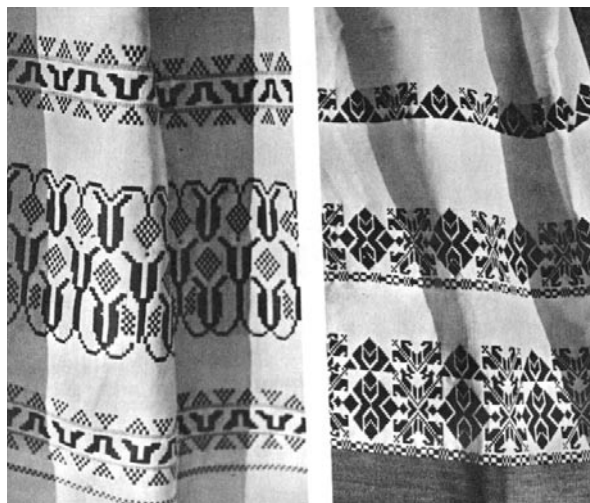
40 Karlberg 2000: 11.

Nors dailininkas teigė, kad visas „sve-timybes“ galima lengvai pakeisti, „nes visada tam pačiam tikslui randame savus drabužių pakaitalus, tiesa, senesnius ir sunkiau surandamus, užtat labai gražius, mums brangius“, tačiau vieni knygoje pristatyti pakaitalai – pvz., austos lino- nės arba medvilninės juostelės išpešio- tais pakraščiais vietoje šilkinų kaspinių, žemaitiškos rangės (rangai) iš rinktinių juostų – yra dailininko naujai sugalvo- ti, kiti – pvz., margi pusvilnioniai dimi- niai audeklai liemenėms vietoje šilko ar pan. – dažniausiai gerokai „pagražinti“ ir nutolę nuo autentiškų prototipų.

Kyla klausimas, kaip Tamošaitis pats

suprato rekonstruoto kostiumo tikslumo / istoriškumo ir tipiškumo sąvokas, kurias sakėsi ir turbūt manė įgyvendinęs savo modeliuose. Atsakyti galima tik ištyrus jo, kaip kūrėjo ir profesionalaus dailininko, išsakytą bendrąją tautinio stiliaus sampratą. Tai svarbu dar ir todėl, kad Tamošaičio sukurtą tautinio kostiumo modelį galima vadinti profesionaliu tik tuo požiūriu, kad tai yra *profesionalaus dailininko kūrinys*. Kaip jau minėta, kitokio *profesionalaus* pasirengimo rekonstruoti liaudies kostiumus jis neturėjo.

Tamošaičio tautinio stiliaus koncepcija išsamiai tyrinėta L. Šatavičiūtės straips- nyje ir monografijoje⁴¹. Autorė yra priėjusi išvadą, kad tarp 4-ojo dešimtmečio kūrėjų dailininkas atstovavo tautinio stiliaus koncepcijos konservatyviajam sparnui. Tradicijos ir modernumo santykis jam buvo ypač svarbus, nors, priklausydamas jaunesniajai tarpukario dailininkų kartai, buvo linkęs į nebe tokį tiesmuką, kaip amžiaus pradžioje, o kūrybiškesnį liaudies meno panaudojimą. Originalioje kūry- boje, Tamošaičio nuomone, kūrėjas privalėjo, nenutraukdamas ryšių su liaudišku prototipu, pastarąjį grakštinti, taurinti, savaip stilizuoti, manipuluoti visu meninių priemonių arsenalu, kad galiausiai atsiskleistų esmingiausios dirbinio savybės, kurios užtikrintų su niekuo nespainiojamą tautinį savitumą. Tamošaitis išsiskyrė ypač konservatyviu požiūriu į lietuvių liaudies ornamentą, laikydamas jį unikaliu⁴², todėl tampančiu nepakeičiama priemone didinant dirbinių tautinį savitumą⁴³.

9 pav. Zanavykių drobulių raštai (*Lietuvių moterų tautiniai drabužiai* 1939: 58)

41 Šatavičiūtė 2001: 81–85; Šatavičiūtė 2003: 30–33.

42 Šatavičiūtė 2001: 83.

43 1993 m. A. Tamošaitis, kalbėdamas apie liaudies meno dirbinių etninį savitumą, pateikė tokį „tautiškumo padidrinimo“ pavyzdį: jeigu dirbinys primena kitų šalių analogiškus dirbinius, pavyzdžiui, kaip šiaudinis sodas, kuris visoje Europoje labai panašiai konstruojamas ir panašiai spalvotais popierėliais dekoruojamas, tai reikia suteikti jam nacionalinio savitumo, pavyzdžiui, įkomponuoti į sodą kokią nors lietuviško koplytstulpio drožinėną maketuką (pokalbis su Antanu Tamošaičiu, 1993 m. birželis).

Tautinis kostiumas, atsiskaidęs sąmoningo, t. y. atviro, jo stilizavimo, tapo objektu, skirtingu nuo visų kitų originaliosios ir liaudiškos dailės kūrinių, su kuriais Tamošaitis iki tol buvo dirbęs. Tautinio kostiumo, atkuriamo kaip istorinių drabužių kopija, ryšys su prototipu privalėjo būti tiesmukas, o formų interpretavimo galimybės labai ribotos ir pagrįstos moksliniais tyrimais (Tamošaičio atveju – kaimo skryniose randamais autentiškais pavyzdžiais). Kai, pradėjus rinkti drabužius ir komplektuoti kostiumus, išryškėjo, kad gauti duomenys neatskleidžia idealiai lietuviškos, visiškai unikalių ir savitos sodžiaus aprangos vaizdo, dailininko turima liaudies meno samprata privertė jį pakoreguoti rezultatą taikant dvi priemones: didinti kostiumuose naminių audinių, o ypač liaudiškų ornamentų, kiekį ir jų vaidmenį bendroje kompozicijoje. Namini raštuotas audinys lyg ir kompensavo iš tarptautinės mados perimtą kaimiškų liemenių sukirpimą, o būdingiausiais laikomi ornamentai teikė specifinį lietuviškumą skarelėms, kykams bei kitiems drabužiams, nešiotiems ne tik lietuvių, bet ir jų kaimynų. Gausiai, dažnai daug gausiau negu liaudiški originalai⁴⁴, raštuoti geometriniais ir geometrizuotais augaliniais ornamentais audiniai tapo skiriamąja Tamošaičio sukurto tautinio kostiumo modelio ypatybe. Dėl tokios kryptingos originalų interpretacijos kai kurie kostiumai priartėjo ir, galima sakyti, peržengė ribą, skiriančią rekonstruotą kostiumą nuo stilizuoto.

Reikia pasakyti, kad, nors Tamošaičio tautiniai kostiumai buvo palankiai sutikti ir pripažinti prestižiniais, jo taikytais atrankos principais ir būtinybe siekti, kad šie kostiumai absoliučiai skirtųsi nuo kitų šalių, suabejota iš karto. Anot V. Bičiūno, Lietuva nebuvo atitverta kinų siena nuo kitų šalių, o „...svarbiau už savaimingumą yra nustatyti tos ar kitos apylinkės moterų drabužių būdingumą“⁴⁵.

„Vien rankų darbo“ tautinis kostiumas grynai praktiniu požiūriu turėjo Tamošaičiui patogų aspektą. Jis lengvai galėjo būti gaminamas „Marginių“ kooperatyve, įvairiuose kursuose ir amatų mokyklose, kur dailininko turėta komercinių interesų. Austi visuomenėje paklausius kostiumus buvo labai naudinga ir ŽŪR parengtomis amatininkėms, kurių gerove rūpintis buvo tiesioginė Tamošaičio pareiga. Tarpukariu audėjos buvo geriausiai naujomis sąlygomis prisitaikiusios amatininkės⁴⁶, o prisitaikyti joms padėjo Tamošaitis, viena ranka pats kuravęs ŽŪR šį amatą, o kita – išplėtojęs tautiškos tekstilės gaminių reklamą spaudoje, leidiniuose, parodose.

Išvados

Ketvirtojo dešimtmečio antrojoje pusėje Tamošaitis pirmasis sukūrė išbaigtą teorinį ir praktinį lietuvių regioninių tautinių kostiumų modelį. Jis tipizavo septynių savo paties nustatytų etnografinių regionų aprangą, nustatė sudedamąsias norminio kostiumo dalis, rekonstravo po keliolika kiekvieno regiono moteriškų kostiumų.

⁴⁴ Dauguma drobulių A. Tamošaičio piešiniuose ištisai raštuotos, kai kurios net kelių spalvų raštais, tuo tarpu kaimiški originalai visada balti, tik galuose puošti dažniausiai visai siaura jausto raudono ornamento juoste.

⁴⁵ Bičiūnas 1939: 6.

⁴⁶ Šatavičiūtė 2007: 28.

Išleista Tamošaičio knyga ir pradėtas profesionalus kostiumų verslas gerokai sumažino atsilikimą nuo kaimyninių Pabaltijo ir Skandinavijos šalių tautinių kostiumų gamybos ir dėvėjimo praktikos.

Kostiumų sukūrimo užduotis buvo suformuluota Žemės ūkio rūmų veiklos ribose. Šios organizacijos keliami tikslai ir turimi resursai daugiausia nulėmė gana mėgėjišką mokslo tiriamąjį darbą, tačiau leido išplėtoti sklandžią sukurtų kostiumų gamybą ir greitai juos išpopuliarinti.

Nors svarbiausi dailininko siekiai interpretuojant liaudies drabužius buvo kostiumų tikslumas ir nacionalinis savitumas, tačiau šiuos reikalavimus ne visada pavykdavo subalansuoti. Siekdamas konservatyviai suprantamo tautinio savitumo, Tamošaitis gana dažnai koregavo autentiškus pavyzdžius, atmesdamas fabrikinės medžiagas ir tuos bruožus, kuriuose įžiūrėdavo svetimas įtakas, puošdamas drabužius nebūdingai gausiais geometriniais ornamentais.

Kostiumo, pagaminto vien iš vietinių rankų darbo medžiagų, modelis buvo parankus gaminti Žemės ūkio rūmų parengtoms amatininkėms. Jis lengvai prigijo 4-ajame dešimtmetyje ir išliko populiarus pokario metais.

Gauta 2010 01 10

Parengta 2010 02 23

Literatūra ir šaltiniai

1. Antanas Tamošaitis – apie liaudies meno rinkimą ir šviečiamąją veiklą tarpukario Lietuvoje. Parengė T. Jurkuvienė. *Liaudies kultūra*. 1994. 1: 43.
2. Basanavičius, J. Apie „tautodailę“ IV-je Lietuvių Dailės parodoje. *Viltis*. 1910. 40: 2.
3. Bičiūnas, V. Mūsų tautiniai drabužiai. *Lietuvos aidas*. 1939. 596: 6.
4. Galaunė, P. *Lietuvių liaudies menas*. Kaunas, 1930.
5. Jankūnaitė, A. Namų pramonė ir ūkis. *Amatininkas*. 1938. 20–21 (3-ias viršelis).
6. *Liaudies kultūra*. 1994. 1: 43.
7. Liaudies meno paroda Ukmergėje. *Kardas*. 1938. 9: 227.
8. Karlberg, M. Traditional costumes yesterday and today. *Crowns and Roses*. Oslo. 2000. P. 11.
9. Mekas, K. A. Tamošaičio „Lietuvių moterų tautiniai drabužiai“. *Naujoji Romuva*. 1938. 45: 818–819.
10. „Merginos mūsų tautiškais, įvairių apylinkių rūbais“ (nuotrauka). *Moteris*. 1938. 3: 39.
11. Renkami senoviški rūbai. Šakių ir Trakų apskritys jau aprinktos. *Lietuvos aidas*. 1934 rugsėjo 30.
12. Rūkštelė, A. Liaudies meno turtų rinkimas ir saugojimas. *Naujoji Romuva*. 1931. 24: 577.
13. *Sodžiaus menas*. Kn. 4: *Justos*. Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1932.
14. *Sodžiaus menas*. Kn. 3: *Liaudies meno dirbinių raštai*. Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1931.
15. *Sodžiaus menas*. Kn. 8–9: *Lietuvių moterų tautiniai drabužiai*. Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1939.
16. *Sodžiaus menas*. Kn. 5: *Mezgimo-nėrimo raštai*. Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1933.
17. *Sodžiaus menas*. Kn. 2: *Prijuostės ir žickų rinkiniai*. Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1931.
18. *Sodžiaus menas*. Kn. 1: *Rinkiniai audiniai*. Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1931.
19. *Sodžiaus menas*. Kn. 6: *Senovės rankdarbių raštai*. Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1934.
20. Šatavičiūtė, L. *Antanas Tamošaitis*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003.
21. Šatavičiūtė, L. Antano Tamošaičio tautinio stiliaus koncepcija. *Menotyra*. 2001. 2: 81–85.
22. Šatavičiūtė, L. Stiliaus varžtuose: tautinės tapatybės paieškos tarpukario namų pramonės dirbiniuose. *Menotyra*. 2007. 2: 28.
23. Šiaulių birutininkės. *Kardas*. 1938. 7: 178.

24. Šidiškienė, I. *Būti lietuve. Etninio stiliaus apranga XIX a. pab.–XX a. I p.* Vilnius: Versus aureus, 2004.
25. Šidiškienė, I. Tautiniai drabužiai lietuvių kultūroje (XIX a. pab. – XX a. 4 dešimt.). *Lietuvos etnologija*. 1997. 2.
26. Šimonis, K. Lietuvių tautinių rūbų ir jų rinkimo bei aprašymo reikalu. *Gimtasai kraštas*. 1934. 3–4: 131–136.
27. Tamošaitienė, A. I-oji audimo mokykla Švedijoje. *Amatininkas*. 1937. 18: 250.
28. Tamošaitienė, A. Audėjos amatininkės ir jų paruošimas Lietuvoje. *Amatininkas*. 1938. 24: 296.
29. Tamošaitienė, A. Dėvėkime tautiniais drabužiais. *Trimitas*. 1937. 49: 1167.
30. Tamošaitienė, A. Jaunųjų ūkininkų dailės darbai – grįčių ir seklyčių papuošalai. *Jaunasis ūkininkas*. 1937. 1: 9–10.
31. Tamošaitienė, A. Juostiniai kaklaryšiai. *Jaunasis ūkininkas*. 1939. 11: 165.
32. Tamošaitienė, A. Gražūs raštuoti mezginiai. *Jaunasis ūkininkas*. 1939. 1.
33. Tamošaitienė, A. Grįčioms ir seklyčioms papuošti auskime naujus audinius. *Jaunasis ūkininkas*. 1937. 23: 357.
34. Tamošaitienė, A. Kilimus išsiauskime pačios. *Naujoji vaidilutė*. 1939. 12: 636–640.
35. Tamošaitienė, A. Klaipėdos krašto moterų tautiniai drabužiai. *Jaunoji karta*. 1938. 46: 935–936.
36. Tamošaitienė, A. Lietuvių moterų tautiniai drabužiai. *Naujoji vaidilutė*. 1939. 2: 107–116.
37. Tamošaitienė, A. Lietuvių moterų tautiški rūbai. *Moteris ir pasaulis*. 1937. 1: 16.
38. Tamošaitienė, A. Moteris savo buto įrengėja. *Verslas*. 1936. 17.
39. Tamošaitienė, A. *Namie austi drabužiai*. Kaunas, 1937a.
40. Tamošaitienė, A. Namie austos vadžios. *Jaunasis ūkininkas*. 1939. 26: 407.
41. Tamošaitienė, A. Namie gamintos vadžios. *Jaunasis ūkininkas*. 1936. 9: 50.
42. Tamošaitienė, A. *Mergaičių darbėliai*. Kaunas, 1937b.
43. Tamošaitienė, A. *Mezgimas*. Kaunas, 1935.
44. Tamošaitienė, A. Pradedame megzti vilnonius drabužius. *Jaunasis ūkininkas*. 1938. 29, 30, 33, 35, 36, 38, 40.
45. Tamošaitienė, A. Rankdarbiai mūsų butuose. *Mūsų kraštas*. 1937. 5: 5; 7: 5.
46. Tamošaitienė, A. Sodžiaus papuošalai. *Mūsų kraštas*. 1937. 2: 7.
47. Tamošaitienė, A. Susidomėkime rankdarbiais. *Jaunoji karta*. 1935. 51–52.
48. Tamošaitienė, A. Tautiniais raštais siuvinėtos staltiesės. *Naujoji vaidilutė*. 1939. 8–9: 451–455.
49. Tamošaitienė, A. Tautinių drabužių galvos papuošalai. *Naujoji vaidilutė*. 1939. 5–6: 615–619.
50. Tamošaitienė, A. Vilniaus krašto moterų rankdarbiai. *Naujoji Romuva*. 1939. 47: 854–857.
51. Tamošaitis, A. Aukštaičių tautiški drabužiai. *Jaunasis ūkininkas*. 1938. 3: 37–38.
52. Tamošaitis, A. Aukštaičių tautiški drabužiai. *Jaunoji karta*. 1937. 7: 129.
53. Tamošaitis, A. Biržų apylinkės tautiški drabužiai. *Jaunasis ūkininkas*. 1938. 4: 59.
54. Tamošaitis, A. Dzūkių tautiški drabužiai. *Jaunasis ūkininkas*. 1938. 8: 116.
55. Tamošaitis, A. Dzūkių tautiškieji drabužiai. *Jaunoji karta*. 1937. 9: 174.
56. Tamošaitis, A. Grįžkime prie liaudies meno. *Jaunoji karta*. 1933. 7: 108.
57. Tamošaitis, A. Kapsių tautiški drabužiai. *Jaunasis ūkininkas*. 1938. 9: 135.
58. Tamošaitis, A. Kapsių tautiškieji drabužiai. *Jaunoji karta*. 1937. 10: 194.
59. Tamošaitis, A. Klaipėdos krašto tautiški drabužiai. *Jaunasis ūkininkas*. 1938. 11: 164.
60. Tamošaitis, A. Koks menas rodyti kaimui. *Literatūros naujienos*. 1935 balandžio 15 d.
61. Tamošaitis, A. Lietuvių audiniai. *Naujoji Romuva*. 1937. 4–5: 114–116.
62. Tamošaitis, A. Lietuvių moterų tautiniai rūbai. *Mūsų kraštas*. 1936. 38: 5.
63. Tamošaitis, A. Lietuvių tautiški drabužiai. *Jaunasis ūkininkas*. 1938. 2: 20–21.
64. Tamošaitis A. Mūsų amatai. *Bangos*. 1932. 12: 367–368.
65. Tamošaitis, A. Mūsų moterų tautiniai rūbai. *Mūsų kraštas*. 1936. 39: 5.
66. Tamošaitis, A. Namų pramonės parodos proga. *Vairas*. 1932. 5: 85–86.
67. Tamošaitis, A. Tautinis kambarys Pitsburge. Universitete 17 tautų kambariai. *Mūsų kraštas*, spalio 9 d.
68. Tamošaitis, A. Tautiški rūbai. *Lietuvos aidas*. 1935. 45: 6.
69. Tamošaitis A. Tautiški rūbai. *Moteris*. 1928. 3: 37–38.
70. Tamošaitis, A. Trakų apylinkės tautiški drabužiai. *Jaunasis ūkininkas*. 1938. 7: 103.
71. Tamošaitis, A. Trakų apylinkės tautiški drabužiai. *Jaunoji karta*. 1937. 8.
72. Tamošaitis, A. Senoviški moterų rūbai Aukštaitijoje. *Moteris*. 1927. 10: 137–138.
73. Tamošaitis, A. Sodžiaus verpėja. *Jaunoji karta*. 1933. 8: 129.

74. Tamošaitis, A. Zanavykių tautiški drabužiai. *Jaunasis ūkininkas*. 1938. 10: 140.
75. Tamošaitis A. Žemaičių mergaičių tautiški drabužiai. *Jaunasis ūkininkas*. 1938. 5: 68.
76. Tamošaitis, A. Žemaičių moterų tautiški drabužiai. *Jaunasis ūkininkas*. 1938. 6.
77. Tamošaitis, A. Žemaičių tautiški drabužiai. *Jaunoji karta*. 1937. 6: 112–113.
78. Tautiškų audinių paroda. *Kardas*. 1938. 5: 131.
79. Tautiškų drabužių parodėlė ir paskaita. *Kardas*. 1937. 6: 148.
80. Ž. Ū. R. namų pramonės paroda. *Naujoji Romuva*. 1933. 106: 117.
81. Pokalbis su Antanu Tamošaičiu, 1993 m. birželis. *T. Jurkuvienės archyvas*.

Teresė Jurkuvienė

Antanas Tamošaitis – the first professional creator of national costume

Summary

In the second half of the 1930s, Antanas Tamošaitis was the first to create a finished theoretical and practical model of Lithuanian regional national costumes. He typified the clothing of individually determined ethnographic regions, identified component parts of a standard costume, and reconstructed several female costumes from each of the regions. After the publishing of the book by Antanas Tamošaitis and the birth of professional costume business, the gap dividing Lithuania from the neighbouring Baltic and Scandinavian countries in respect of the production and wearing practice of national costumes decreased substantially.

The task to create costumes took shape within the framework of the Chamber of Agriculture. The aims posed by this organisation as well as available resources largely determined a somewhat amateur scientific research work; however, it enabled the development of a smooth production of costumes and their rapid popularisation.

Although the main objectives of the artist while interpreting folk clothing were related to costume precision as well as national identity, the balance among such requirements was sometimes hard to maintain. In order to achieve the traditionally interpreted national identity, Antanas Tamošaitis often corrected authentic examples by rejecting factory-made fabrics as well as all features revealing foreign influences, and decorating clothes with a non-typically abundant amount of geometrical ornaments.

The costume model produced from exclusively local handmade fabric was easy to make for the craftswomen trained by the Chamber of Agriculture. Moreover, the costume established itself easily during the 1930s and remained popular throughout the post-war years.

KEY WORDS: Antanas Tamošaitis, national costume, folk clothing